

Mi mennyi a felsőoktatásban - és meddig?

VISSZHANG - LII. évfolyam 34. szám, 2008. augusztus 22.

Kovács Zoltán figyelemfelhívó írására (Alsó határ, ÉS, 2008/31., aug. 1.) több reagálás is érkezett (Bonifert Mária: Kell-e ennyi diák?; Sarkadi Zsolt: A magyar felsőoktatás mattot adott saját magának, ÉS 2008/32., aug. 8.). Itt az általuk közölt adatokhoz és információkhoz szeretném a magaméit hozzátenni és az általuk felvetett kérdéseket továbbgondolni.

Kezdjük az adatokkal. Sok-e vagy kevés a diák Magyarországon? Erre van azért összehasonlító statisztika is, például az UNESCO-CEPES irodától.1 A legfrissebb (2003/2004. évi) összesítés szerint a Közép- és Kelet-Európának nevezett térségben a százezer lakosra jutó hallgatók aránya az albániai 2200-tól a lettországi 5500-ig terjed, és ebben a mi országunk a kb. négyezer hallgatójával éppen a középmezőnyben volt. Az a tény, hogy a középfokú oktatásból jelentkezők vagy az érettségizettek arányában hányan jutnak be, nem eléggé informatív, ha nem tudjuk, összesen, illetve a teljes népességhez képest hányan végeztek a középiskolákban. Ha ehhez hozzátesszük azt, hogy az OECD statisztikája szerint Magyarország pontosan az OECD-országok átlagának megfelelő számú végzett hallgatót bocsát ki népességarányosan,2 akkor leszögezhetjük, hogy nálunk nem kirívóan magas a felsőoktatásban tanulók száma.

Ha viszont a jelentkezőknek nagyjából a nyolcvan százaléka kerülhet be a felsőoktatásba, akkor elkerülhetetlen, hogy sok helyen ne a minimum-ponthatár közelében legyen meghúzva a "vonal". Más kérdés, hogy a végzetek el tudnak-e helyezkedni (és ezzel itt nem tudok foglalkozni), illetve, hogy akik bekerülnek, azok mennyi energiát fektetnek be az adott szakokon elérhető tudás megszerzésébe. A baj egyik forrása pedig talán itt van, vagyis ott, hogy egyrészt sok oktató feladja a minőségi igényeit, amikor szembekerül a "nagy tömeggel", amelytől nem lehet ugyanazokat a követelményeket elvárni, mint a korábbi, arányában sokkal kisebb, ezért felkészültebb hallgatói népességtől.

A nagy mértékű "extenzív" felsőoktatási fejlesztés, vagyis a létszámnövekedés negatív hatásaihoz hozzáadódott a kétszintű bolognai-rendszer bevezetése, amely ugyan megteremtette az alapismeretek gazdaságos átadásának a kereteit, de amely miatt végképp kicsúszott az oktatók kezéből az ún. elitképzés lehetősége. Mert nem kétséges, hogy most is legalább ugyanannyi tehetséges és szorgalmas diák van körülöttünk, mint korábban, csak éppen a tömegoktatás mellett nem tudtuk megteremteni a kiválasztásuk eszközeit, de még a lehetőségét sem. A nemzetközi hírnevű tudósokkal büszkélkedő egyetemeken ugyanis ugyanaz a tömegképzés folyik, mint egy kis ún. Alkalmazott Bölcsészettudományi Karon (igen, ilyen is van már nálunk!), sőt még annál is tömegesebb képzés, hiszen a sok professzort jóval nagyobb számú diáknak kell "eltartania", mint az alacsonyabb rangú és ezért kisebb fizetésű oktatókat. A szemináriumoknak gazdaságtalan voltuk miatti eltűnése az alapképzésből (a BA-szintről) kihúzta a szőnyeget a személyre szóló oktatás minden eshetősége alól. A maradék lehetőség a tudományos diákkörök (a TDK), ha ugyan a diák elcsábul a tanár hívó szavára, hogy plusz munkát végezzen. Na igen, és a remény, hogy majd a következő, a mesterszinten majd lesz idő és energia mindezt bepótolni. (Bonifert Mária arról látszik elfeledkezni, hogy a BA-szint nem csupán az "életre" kell hogy felkészítsen, hanem - legalábbis a diákok kb. egyharmadát - az MA-szintre is. E kettősség feloldása nagy feladat a BA-szinten.)

Nem elég csak rácsodálkoznunk például a cambridge-i sikerekre. Azt is tudnunk kell, hogy ott a tantermi oktatás mellett a híres kollégiumokban zajló személyre szabott hetenkénti egyéni konzultáció teremti meg

a magas színvonalú képzés feltételeit, ráadásul valóban elsőrangú oktatók segítségével.

És akkor itt van annak a kérdése, hogy valóban vannak-e nemzetközi hírű oktatóink és intézményeink. Sarkadi Zsolt hivatkozása a Webometrics rangsorára több mint elkeserítő.³ No nem azért, mert olyan rosszul állnánk, mint ahogy jelzi (bár a helyzet valóban nem rózsás), hanem mert a Webometrics csupán az intézmények és oktatóik világhálón való jelenléte alapján sorrendezi őket. Kétségtelen, hogy ez is egyre fontosabb szempont, de komoly rangsort aligha lehet készíteni ennek alapján.

A világon azonban számos más rangsor is létezik, sokkal megbízhatóbb adatok alapján, mint a Webometricsé. A Times Literary Supplementnek az oktatók véleményére (peer review) támaszkodó listájától kezdve⁴ az ún. "sanghaji" át,⁵ amely sok más szempont mellett az oktatók és a végzettek tudományos elismeréseit, illetve az előbbiek publikációs (továbbá hivatkozási, illetve impakt) eredményességét is vizsgálja, a Die Zeit on-line kiválósági listájáig, amely négy természettudományos területen elért helyezések szerint osztályozza az európai egyetemeket.⁶ Ennek az utóbbinak a térképére egyetlen közép- vagy kelet-európai (KKE) egyetem nem került rá, de "részeredményeikkel" a legjobb magyar egyetemek mégiscsak jelen vannak.

Sajnos akármelyik rangsort nézzük is, a négy-öt legjobb magyar egyetem is messze van az élmezőnytől, amelyet elsősorban a magas szintű élet-, természet- és műszaki tudományi kutatási és publikációs jelenlét határoz meg. Bármennyire szomorú is ezt kijelenteni épp az ÉS-ben, de a társadalom- és különösen a bölcsészeti tudományok messze nem játszanak olyan szerepet az egyetemek közötti rangsorban, mint szeretnénk - igaz, itt sem állunk fényesen. Közép-kelet-európai vonatkozásban azonban a helyzet nem olyan tragikus, mert itt az élmezőnyben vagyunk, bár az éllovas prágai Károly Egyetemet egyik intézményünk sem tudja megközelíteni. Szóval a megbízhatóbb rangsorok szerint is az ötszázas éllovaslistának többnyire valóban csak az alsóbb harmadába, a háromszáz-négyszázadik helyekre jutott be a legjobb három egyetem, de a "sanghaji" statisztikának van egy olyan rovata, amely szerint a nagyjából a harmincadik helyen található Magyarország - a GDP és a lakosság nagyságát tekintve a közép- vagy kelet-európai régióban - Csehországgal és Lengyelországgal jórészt azonos helyen áll.⁷ Ha pedig azt nézzük, hogy több mint kétszáz országot és négyezer egyetemet vehettek figyelembe, nyugodtan mondhatjuk, hogy a besorolásunk megfelel gazdasági fejlettségünknek. Kár persze, hogy nem jobb annál, és fontos azzal is tisztában lennünk, hogy körülöttünk a világ nagy léptekkel megy előre. Aki tehát csak helyben jár, az menthetetlenül lemarad.

Ami pedig a jelentkezők rendelkezésére álló hiányos információkat illeti, Sarkadi Zsoltnak igaza van, pedig nem is hivatkozott a legújabb forrásra, az Országos Felsőoktatási Információs Központ (Felvi) statisztikáira.⁸ Ezekben a megbízható adatok meglepő módon keverednek a sokszor megalapozatlan vélemények alapján kialakított "rangsorokkal". Az előbbiek közé az egyes szakok bejutási arányszáma vagy ponthatárai tartoznak, míg az utóbbiakhoz sorolnám az olyan listákat, hogy "a hallgatók véleménye alapján legszínvonalasabbnak tartott karok" vagy "a diploma értéke itthon és külföldön" - ismét csak a hallgatók véleménye szerint. Vajon honnan tudják, merül fel a kérdés azokban is, akik hosszú gyakorlatuk ellenére is úgy hiszik, komoly vizsgálat nélkül nincs elegendő információjuk arról, hogyan ítélnének meg egy társintézményt, illetve az elhelyezkedési lehetőségeket. Húsznál is több kart elhelyezni egy országos listában nem semmi feladat egy huszonéves diáknak! A kb. negyven szempont között a kétféle adatsor egyáltalán nem különül el, és ez nem könnyíti meg a középiskolából intézményt választani kívánó diák helyzetét - különösen akkor, ha a Felvi nem tájékoztatja a vélekedések labilis megalapozottságáról az idézett és a többi hasonló esetben.

Nem csatlakozom azokhoz, akik a magyar felsőoktatás válságát festik a falra, hiszen láthattuk: ott vagyunk, ahová az egyéb mutatók szerint is tartozunk. Bajból persze van elég, és a közeljövőben magam is szeretnék a felsőoktatás egyik részterületének a panaszairól ennél hosszabban értekezni. Sarkadinak viszont abban is igaza van, hogy túl sok az intézmény, még akkor is, ha a szocializmus házon belüli munkanélküliségének a mintájára a 2000-es egyetemegyesítések "felszívták" az önállóan életképtelen

kicsiny intézményeket, miközben újabb magán- és alapítványi főiskolák alakultak. (NB. a székhelyen kívüli kis karok hallgatói például semmiképpen nem részesülnek a nagy anyaintézmény áldásaiból, hiszen nem képesek az ott felkínált kurzusokat látogatni, és azok oktatói sem tartanak "kihelyezett" órákat nekik. Számukra az intézményen belüli mobilitás sem létezik. Az integráció ilyen formája tehát merő illúzió.) És abban is igaza van, hogy a közalkalmazotti státus és a kötött fizetés is akadály - bár a mienkéhez hasonló rendszerek a legjobb egyetemeken jól működnek, és itthon is csak a fizetés alsó határa van megszabva: a dékán vagy a rektor elvben adhat többet is a legjobb professzoroknak (csak az a kérdés, hogy miből).

A felsőoktatási törvény hangsúlyosan említi az ún. kutatóegyetem fogalmát, amelyet a 2005-ben hozott törvény ellenére máig sem határoz meg az ott előírt kormányrendelet. Pedig a kutatóegyetem lehetne az egyik kivezető út a jelen helyzetből a magyar felsőoktatás felemelkedése felé. Egy hierarchikusan strukturált felsőoktatásban ugyanis helye van az elitintézménynek és az átlagos teljesítményű iskolának is. A mostani rendszer azonban "lefelé nivellál", mert csak a tömegképzés számai felé ad menekülési lehetőséget a gazdasági fenntarthatóság mindenható érdekei mentén. Márpedig ha a felsőoktatás fenn akar maradni, akkor a Sarkadi által idézett fenyegető demográfiai adatok fényében csak az "export" felé fejlődhet, ami nem mást jelent, mint a hallgatók "importját". A külföldi hallgató pedig csak nemzetközi színvonalú képzésbe lesz hajlandó befizetni a tandíját.

Ahhoz pedig, hogy ezt a befektetést megszerezzük, először nekünk kellene befektetni, hogy valóban versenyképes, azaz a nemzetközi környezetben fenntartható felsőoktatásunk legyen. Erről kellene a szakterület gazdáinak időben eszmét cserélniük és cselekvési programokat alkotniuk.

1 http://www.cepes.ro/information_services/statistics_04.htm

2 <http://oberon.sourceoecd.org/vl=3773479/cl=14/nw=1/rpsv/factbook/>

3 <http://www.webometrics.info/>

4 <http://www.qsnetwork.com/home/>

5 <http://ed.sjtu.edu.cn/ranking.htm>

6 <http://www.excellenceranking.org/eusid/EUSID>

7 Az OECD fent hivatkozott statisztikáiból az is kiderül sajnós, hogy épp ez a három ország növelte legjobban a hallgatói létszámot és maradt le legjobban az egy hallgatóra jutó támogatás terén.

8 http://www.felvi.hu/statisztika/ranking.ofi?mfa_id=4